

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто сучасні механізми управління природоохоронною діяльністю в Рівненській області.

Ключові слова: природоохоронна діяльність, економічні інструменти, екологічний податок.

Екологічні проблеми зумовлені збільшенням антропогенного навантаження на довкілля, погіршенням його якості, посиленням технологічних і рекреаційних навантажень на природні комплекси, зменшенням доступності природних ресурсів та низкою інших причин.

Удосконалення економічного механізму є актуальною проблемою, тому що він забезпечує раціональне використання природних ресурсів, зменшення рівня забруднення довкілля, попередження негативного впливу на здоров'я людей.

Дослідженням економічного механізму природоохоронної діяльності займалися такі вчені, як: О. Веклич, Т. Галушкіна, В. Глухов, С. Макар, Л. Мельник, О. Павлов, М. Римар, Ю. Стадницький, М. Хвесик, Є. Хлобистов та інші.

Постановка питання про ефективність сучасного економічного механізму природоохоронної діяльності невіддільна від пошуку шляхів поліпшення якості довкілля в Україні.

Економічний механізм – це сукупність економічних структур, інститутів, форм і методів господарювання, за допомогою яких реалізуються чинні в конкретних умовах економічні закони, здійснюється погодження і корегування суспільних, групових і приватних інтересів [1, с. 458; 2, с. 309].

Головною метою економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності є: стимулювання природокористувачів і забруднювачів до зменшення шкідливого впливу на довкілля та раціонального використання природних ресурсів, а також створення незалежного (автономного) від державного і місцевих бюджетів джерела фінансування природоохоронних заходів та робіт за рахунок коштів, отриманих від екологічних податків та платежів [2, с. 309-310; 3].

Основними компонентами економічного механізму є [1, с. 458; 2, с. 309]:

- правові основи здійснення економічної діяльності (права, обов'язки, ліцензії, обмеження тощо);
- система відносин власності на основі засобів виробництва;
- організаційна структура економіки, тобто система формальних і неформальних організаційних зв'язків, що формує реальні економічні відносини між господарськими суб'єктами;
- система суспільних інститутів (традиції, моральні засади, релігійні звичаї тощо), які формують соціальне інформаційне поле економічної активності;
- економічні інструменти – засоби зміни фінансового

стану економічних суб'єктів (заходи, методи, важелі).

Економічні інструменти містять: механізм збору за спеціальне використання природних ресурсів; екологічний податок; механізм відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення природоохоронного законодавства; систему фінансування природоохоронних заходів.

У Рівненській області, як і в Україні загалом, упроваджено основні засади економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності, базовими елементами якого є [6]:

- екологічний податок (згідно з новим Податковим Кодексом, до 01.01.2011 р. він мав назву збору за забруднення навколишнього природного середовища);
- грошові стягнення за шкоду, яка заподіяна порушеннями законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності;
- система фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів природоохоронних фондів різних рівнів (державного, обласного, місцевих);
- система зборів за спеціальне використання природних ресурсів (водних, земельних, лісових, мінеральних тощо).

З 1999 року екологічний податок у державі став обов'язковим податковим збором, таким, яким до цього були збори за спецвикористання природних ресурсів.

На відміну від зборів за спецкористування природних ресурсів, які зараховуються до загальних бюджетів і використовуються на загальні потреби суспільства, кошти екологічного податку акумулюються на спеціальних рахунках. Ці кошти і складають найвагомішу частину фондів охорони навколишнього природного середовища (НПС).

Природоохоронні фонди створені на Державному, обласному та місцевому рівнях та мають утворюватися за рахунок екологічного податку, грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону НПС у результаті господарської та іншої діяльності, а також цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян. За весь час існування (з 1999 року) до природоохоронних фондів в області не надходило цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян.

Розподіл надходження коштів грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону НПС у результаті господарської та іншої діяльності, між Державним, обласним та місцевими

природоохоронними фондами змінювався. Законами України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» та «Про Державний бюджет України на 2008 рік» екологічний податок і кошти грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону НПС у результаті господарської та іншої діяльності розподілялися у співвідношенні 65%, 25% та 10% між державним, обласним та місцевими природоохоронними фондами відповідно. У 2009 р. 100% коштів грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону НПС у результаті господарської та іншої діяльності, зараховувалися до місцевого природоохоронного фонду відповідної сільської (селищної, міської) ради за місцем вчинення порушення. Законами України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» та «Про Державний бюджет України на 2011 рік» екологічний

податок і кошти грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону НПС у результаті господарської та іншої діяльності, розподілялися відповідно 30%, 50% та 20% між державним, обласним та місцевими фондами.

Середня питома вага грошових стягнень за період 2007-2011 рр. складає 8,5% від загальної суми всіх коштів, які надходили до природоохоронних фондів області.

Загальні суми надходжень коштів до Державного, обласного та місцевих фондів охорони НПС у 2007-2011 рр. від сплати екологічного податку (збору за забруднення довкілля) та від відшкодування збитків за порушення природоохоронного законодавства суб'єктами підприємницької діяльності області наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка надходжень грошових коштів до Державного, обласного і місцевих фондів охорони НПС у 2007-2011 рр. (тис. грн.)

Фонди	Надходження за роками				
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Державний	4213,8	4818,1	2183,0	2625,6	5467,0
Обласний	1620,7	1853,1	3638,4	4294,4	4327,3
Місцеві	648,3	741,2	2150,0	1717,8	8429,0
Всього	6482,8	7412,4	7971,4	8637,8	18223,3

Починаючи з 2011 року, суттєві зміни у екологічне законодавство щодо економіки природокористування в частині нарахування екологічного податку внесено Податковим кодексом України, який було прийнято 02.12.2010 р. № 2755-VI [7], що призвело до збільшення загальної суми надходжень до природоохоронних фондів (див. табл. 1).

Збір за забруднення довкілля отримав нову назву – екологічний податок, збільшено кількість об'єктів оподаткування, втратили чинність більшість коефіцієнтів до ставок податку та відмінено проведення їх щорічної індексації, оскільки щороку до 1 червня доручено Кабінету Міністрів України вносити до Верховної ради України проект закону про внесення змін до Податкового кодексу щодо ставок оподаткування, визначених в абсолютних величинах.

Ставки екологічного податку встановлені у фіксованих сумах у гривнях за одиницю маси основної забруднюючої речовини та розташованих відходів.

В області у 2011 році до природоохоронних фондів сплачувався екоподаток за наступні види забруднення:

- надходження від викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- надходження від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- надходження від розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, крім розміщення видів відходів як вторинної сировини;
- надходження від реалізованого палива податковими агентами – суб'єктами господарювання;
- надходження за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення у разі ввезення палива на митну територію України.

Кошти державного природоохоронного фонду за останні 6 років використовувалися на заходи з охорони та раціонального використання водних ресурсів. 3

обласного природоохоронного фонду – 59% коштів від загального надходження коштів до обласного природоохоронного фонду за 2007-2011 рр. використовувалися на заходи з охорони та раціонального використання водних ресурсів, 15% – на заходи з раціонального використання і зберігання відходів виробництва та побутових відходів, 18% – на збереження природно-заповідного фонду, 6% – на заходи з екологічної освіти та інформації тощо.

Структура видатків місцевих (сільських, селищних, міських) природоохоронних фондів дещо відрізняється. Переважна частина коштів використовується на заходи з раціонального використання і збереження відходів виробництва і побутових відходів – 57% усіх використаних коштів місцевих природоохоронних фондів протягом 2007-2011 рр., 34% – на заходи з охорони та раціонального використання водних ресурсів, 4% – на збереження природно-заповідного фонду, 2% – на заходи з екологічної освіти та інформації тощо.

Основні напрямки використання коштів природоохоронних фондів вказують на екологічні проблеми нашого регіону – це охорона та покращення стану водних ресурсів, раціональне поводження з відходами, а також збереження та розширення природно-заповідного фонду області.

Важливою складовою економічного механізму є плата за використання природних ресурсів. У зв'язку з уведенням в дію нового Податкового Кодексу до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» були внесені відповідні зміни. Зокрема статтею 3 стало чітко визначено, що встановлення екологічного податку, збору за спеціальне використання води, збору за спеціальне використання лісових ресурсів, плати за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України стало одним з основних принципів охорони навколишнього природного середовища.

Рівненщина володіє значним природно-ресурсним

потенціалом, ефективність використання якого значною мірою залежить від досконалості механізму визначення розміру належної державі частки економічної вигоди від господарської діяльності щодо використання цього потенціалу. Мета запровадженої системи платного природокористування полягає у встановленні економічних відносин у сфері використання природних ресурсів, стимулюванні раціонального і комплексного їх використання та зменшенні ресурсоемності виробництва.

Підприємства області справляють плату за спеціальне використання надр, лісів, води, за земельний, радіочастотний та інші ресурси. Відповідно до нового Податкового Кодексу з 2011 року вже не буде справлятися збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок держбюджету. Платність спецвикористання зазначених ресурсів визначено відповідними законами «Про плату за землю», «Про радіочастотний ресурс України», Водного кодексу, Лісового кодексу, Кодексу про надра. Дані щодо надходжень від зборів за спеціального використання основними природними ресурсами в області наведено в табл. 2.

Як видно з табл. 2, після введення нового Податкового кодексу відбувся перерозподіл надходжень сплати за спецвикористання природних ресурсів, а саме – збільшення надходжень до місцевих бюджетів, до яких стало надходити 85% цих коштів (замість 70 %, що надходили до 2011 року), що у 2011 році склало

збільшення доходів до загальних бюджетів області на 43,3 млн. грн. Також треба зазначити і збільшення абсолютних величин надходжень сплати за спецвикористання природних ресурсів (190,5 млн. грн. у 2011 р. та 161,8 млн. грн. у 2010 р.).

Законами України «Про Державний бюджет України» кошти від цих платежів є джерелом поповнення доходної частини державного та місцевих бюджетів та використовуються в основному на загальні потреби суспільства.

Чинний економічний механізм характеризується негнучкістю свого інструментарію, неконструктивністю щодо подолання суперечностей взаємодії суспільства з довкіллям. Цей механізм можна вдосконалювати шляхом зміни конкретних форм відносин (прибутку, ціни, кредиту, податків тощо), поліпшення інструментарію – методи стимулювання раціонального використання природних ресурсів, системи оподаткування, фінансування і кредитування природоохоронних заходів тощо.

Оцінюючи економічний механізм, що існує на сьогодні, за критерієм екологічної доцільності й поліпшення якості довкілля, можемо констатувати його неефективність щодо розв'язання проблеми збереження довкілля та неспроможність забезпечити екологічно сприятливі умови господарювання чи бути засобом переходу до сталого екологічно зрівноваженого розвитку економіки країни.

Таблиця 2. Надходження зборів за використання природних ресурсів до Державного та місцевих бюджетів у 2007-2011 рр. (тис. грн.)

Бюджет Рік	Збір за спеціальне використання лісових ресурсів		Плата за користування надрами		Збір за спеціальне використання води		Геолого-розвідувальні роботи	Збір за ко-ристування радіочастотним ресурсом	Плата за землю		Загальна сума	
	Держ.	Місц.	Держ.	Місц.	Держ.	Місц.			Держ.	Місц.	Держ.	Місц.
2007	8553,2	4722,1	4530,8	4994,3	8417,9	-	2950,2	87,0	44085,3	24539,1	53801,7	
2008	10954,8	5085,0	11577,1	7819,7	11042,1	-	3337,5	52,1	64854,8	36963,6	77759,5	
2009	13052,4	5618,6	9712,3	6938,4	12543,8	-	2799,2	97,1	94020,5	38204,7	106577,5	
2010	11744,5	8233,3	12309,3	6186,6	15979,4	-	3184,6	99,3	104065,0	43317,1	118485,9	
Середня питома вага											30%	70%
2011	7784,5	18583,6	10954,1	21697,5	9848,5	9848,5	-	120,9	111679,1	28708,0	161808,8	
Питома вага											15%	85%

Після розгляду економічного механізму природоохоронної діяльності, можемо зробити такий висновок: головною метою цього механізму є стимулювання природокористувачів і забруднювачів до зменшення шкідливого впливу на довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Серед його елементів можна назвати такі: екологічний податок; грошові стягнення за шкоду, яка заподіяна порушеннями законодавства про охорону НПС в результаті господарської та іншої діяльності; система фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів природоохоронних фондів; система зборів за

спеціальне використання природних ресурсів.

З огляду на вищесказане, вважаємо, що необхідно сформулювати у Рівненській області такий економічний механізм природокористування, який би ефективно впроваджував екологічну складову в ринкову модель розвитку національного господарства. З точки зору концепції стійкого розвитку, використання економічного механізму у природоохоронній діяльності сприяє розвитку інноваційних технологій, змушує забруднювачів використовувати більш екологічно чисті або створювати нові технології.

Список літератури

1. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням [Текст]: Підручник / за заг. ред. д. е. н., проф Л. Г. Мельника та к. е. н, проф М. К. Шапочки. – Су-ми: ВТД «Університетська книга», 2005 – 759 с.
2. Стахів О. А. Економічні механізми природокористування в Україні [Текст] / О. А. Стахів, С. А. Войтович // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: Збірник наукових праць. – Рівне, 2011. – Випуск XVII №4. – С. 308-318
3. Саксонова О. М. Удосконалення економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08. 08. 01 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / О. М. Саксонова. – Київ, 2003. – 19 с.
4. Макарова Н. С., Гармідер Л. Д., Михальчук Л. В. Економіка природокористування [Текст]: Навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 322 с.
5. Дубас Р. Г. Економіка природокористування. [Текст] Навчал. посіб. – К. : «МП Леся», 2007. – 448 с.
6. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Рівненській області у 2011 р. виконана Державним управлінням охорони навколишнього природного середовища в Рівненській області [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ecorivne.gov.ua//tpr/dopovid_2011.pdf
7. одатковий кодекс України № 2755-VI від 02. 12. 2010 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>
8. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-XII від 25. 06. 1991 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/>

РЕЗЮМЕ

Якимчук Софія

Економические механизмы управления природоохранной деятельностью в Ровенской области

В статье рассмотрены современные механизмы управления природоохранной деятельностью в Ровенской области.

RESUME

Yakymchuk Sofia

Economic mechanisms of environmental management in Rivne region

The article considers the modern mechanisms of environmental management in Rivne region.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2013 р.